

KAZINCZY LAJOS A SZABADSÁGHARCBAN

Ha az 1848/49-es szabadságharc utáni megtorlás kerül szóba, általában október hatodika áldozatai jutnak eszünkbe, Pedig Haynaunak mások is áldozatul estek. Így Aradon még Ormai Norbert, Kazinczy Lajos és Hauk Lajos is.¹ Dolgozatunkban Kazinczy Lajosnak, a tizenötödik aradi vértanúnak katonai pályáját kívántuk feldolgozni.

Ez a pálya nem volt látványos, hiszen hőse nem irányított döntő csatákat, nem volt országosan ünnevelt hős. De a szabadságharcban játszott szerepe miatt — különösen a nyári hónapok miatt — „kiérdemelte” az aradi véstörvényesék halálos ítéletét.

A Kazinczyval foglalkozó szakirodalom meglehetősen szegényes. Pásztor Emil kisonográfiján² és a Katona Tamás válogatta dokumentumgyűjtemény³ Kazinczyra vonatkozó oldalain kívül nem is igen említhetünk mást. Természetesen a szabadságharccal foglalkozó szakmunkákban időnként előfordul a neve. Ám ezek rendszerint mások pályafutásával, más történésekkel kapcsolatban említik. Egy-egy utalásból tudhatjuk meg, hogy Ivánka segédtsíjtje volt,⁴ hogy októberben hidakat állított helyre a Lajtán,⁵ hogy novemberben utászszázalóaljat szervezett;⁶ azt, hogy részt vett Perczel január végi és Dembinski február eleji hadműveleteiben.⁷ Már bővebb információink vannak a tavaszi hadjárat második szakaszában betöltött szerepéről — különösen a nagysallói csata kapcsán említik gyakran nevét. Csallóközi kitérőjéről szóló említést nem ismerünk. A legbővebb utalások a nyári hónapokra vonatkoznak. Ez természetesen érthető, hiszen Kazinczy ekkor válik önálló parancsnokká, számottevő katonai erő irányítójává.

A különböző évfordulós megemlékezésekben⁸ — főleg szülőföldjén — általában megemlékeznek róla, azonban ezek nemigen mennek túl a szokásos sztereotip dicséreteken.

A Kazinczy Lajos katonai pályájára vonatkozó eredeti dokumentumanyag viszonylag szegényes; a feltételezhető iratanyag mintegy 30–40%-a ismert. Az iratok legnagyobb része a Hadtörténelmi Levéltárban, az Országos Levéltárban és az MTA Kézirattárban található. Valószínűleg Bécsben és a vidéki levéltárakban is föllelhető még jó néhány dokumentum, ez azonban további kutatást érdemel.

1 Ormai (Auffenberg) Norbert honvéd ezredes (1813–1849), a honvéd vadászrezdek megszerzője. Hauk Lajos honvéd alezredes (1799–1850), a bécsi felkelés egyik irányítója, majd bánati bányavidéki helyőrségparancsnok.

2 Pásztor Emil: A tizenötödik aradi vértanú. Budapest, 1979.

3 Az aradi vértanúk I–II. (Szerk.: Katona Tamás) Budapest, 1983.

4 Ivánka Imre: Négyhavi szolgálatom a magyar hadseregben 1848 június végétől október végéig. Budapest, 1881.

5 Görgey Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. I–II. k., Budapest, 1988.

6 Koltai Vidós Géza: A honvédség műszaki szolgálata. Magyar Katonai Szemle, 1939j10.

7 Borus József: Dembinski fővezérsége és a kápolnai csata. Budapest, 1975.

8 Pl. Váczy János: Jelentés Széphalomról. Akadémiai Értesítő, 1911., uő.: Kazinczy Lajos. Adalékok Zemlén vármegye történetéhez, 1914.

Az ifjú Kazinczy Lajos

A magyar felvilágosodás egyik legnagyobb alakjának, Kazinczy Ferencnek 1820. október 20-án született hetedik gyermeke. A fiút, nagyapja⁹ emlékére, a Lajos névre keresztelték. Az ifjú Kazinczy életének első szakaszát erősen meghatározta a családi háttér. A „kis Laló” anyjára, Török Sophie-ra hasonlított. Lajos „arcza egészen Sophie” — írja egy levelében apja.¹⁰ Lajos már egész kicsiny gyermek korában elkezdett ismerkedni a betűkkel. Hatesztendősen versebe szedett levelet ír — apja segítségével — édesanyjának. Az anyanyelv elsajátítása után a latin következett. Apja büszkén írja egyik levelében: „Lajos esztendő előtt még nem ismeré a’ betűket: most olvas, ír és tudja a’ négy Conjugatiót...”¹¹

A huszas évek végén a Kazinczy család teljesen elszegényedett. „... áldott emlékü atyám élete utolsó éveiben súlyos anyagi körülmények közé jutott, nemcsak szellemi munkásságát fordította a magyar irodalom felvirágoztatására, de arra anyagilag is sokat áldozott...” — írja később Eugénia,¹² Kazinczy Lajos legidősebb nővére. Oly nagy volt a szegénység, hogy „kisebb gyermekei gyakran egymás cipőit hordták, mert nem jutott pénz mindegyiknek külön cipőre.”¹³ Az anyagi nehézségek ellenére a kilenc éves Lajos fiútestvérei után a Sárospataki Kollégiumba került.

Az 1831 közepén Felső-Magyarországon tomboló kolera augusztusban elérte Széphalmot is. Az apa és a fiú is megbetegedett, de a gyermeket sikerült kigyógyítani. Kazinczy Ferenc azonban a járvány áldozata lett.

Az apa halálával még nehezebb napok köszöntöttek a családra. Lajos Sárospataki taníttatásának költségeit jórészt nagybátyja, Vay Ádám fedezte, néhány év múlva pedig gróf Teleki József¹⁴ vállalta azokat magára. Az ő támogatásával és segítségével került a 9. huszárezredhez kadétnak, majd innen Tullnba, az utásziskolába. A tulli utász kollégium a birodalom egyik legjobb katonai szakiskolája volt, jónéhány magyar ifjú tanult itt. A velük kötött ismeretség a későbbiekben erősen befolyásolta Kazinczy Lajos pályáját. Többek között itt ismerkedett meg Görgei Artúrral. A már agg tábornok így emlékezett erre vissza: „... mindnyájan szerettük, mint komoly törekvésű iskolatársat és derék jó pajtást...”¹⁵ De például innen datálódik ismeretsége Ivánka Imrével is. A pionir iskolában szerzett ismereteket 1848 végén majd jól tudja hasznosítani. Négy évi tanulás után, miután minden vizsgáját sikeresen letette, visszakért huszárezredhez. A fiatal kadét továbbra is Teleki gróf anyagi támogatásából élt. „Eddig volt segéd pénzed ezután is meg fog járni töllem mind addig a’ mig magadat arra érdemtelené nem teszed.”¹⁶ 1840 nyarának végén nevezik ki hadnaggyá. Kinevezése után rövid időt családja körében tölt, majd visszatér ezredéhez, Csehországba. E rövid, magyarországi tartózkodása szolgáltatja az egyetlen információt, mit magánéletéről tudunk. Csehországba való visszatér-

9 *Gr. Török Lajos* (1748—1810) köznemesi ellenzéki politikus, Kazinczy Lajos édesanyjának, Török Sophie-nak az atyja.

10 *Kazinczy Ferenc* levelezése. I—XXIII. k., XVIII. k., 4134. levél. (A továbbiakban: K. F. Lev.)

11 K. F. Lev., XXI. k., 5003. levél.

12 *Becske Bálint*: A széphalmi Kazinczy-mauzóleumban... *Akadémiai Értesítő*, 1909. 507. o.

13 *Pásztor E.*: i. m. 16. o.

14 *gr. Teleki József* (1790—1855), a sárospataki Református Kollégium főgondnoka, a Magyar Tudós Társaság elnöke.

15 Görgey Artúr levelét közli *Pásztor E.*: i. m. 151—152. o.

16 Az MTA Kéziratának Levelestárában, a levelet teljes terjedelmében közli *Pásztor E.*: i. m. 27—28. o.

rése után levelet írt anyjának, melyben egy Fáni nevű hölgyről tesz említést, kinek oldalán „boldog napokat töltöttem, nem törődtem az ismeretlen jövővel, hisz mellettem volt egy tiszta lélek, aki forrón szeretett engem.”¹⁷ Anyja, kihez mindennél jobban kötődött, 1842 februárjában meghalt. Kazinczy ekkor már Bécsben élt. A császárvárosban ismerkedett meg későbbi hadtestparancsnokával, Klapka Györggyel. A szabadságharcot túlélő tábornok így emlékezik vissza: „Kazinczy Lajos (...) már a szabadságharc előtt barátom és bajtársam volt, mert együtt szolgáltunk, ő a IX. huszárezrednél én pedig a magyar testőrségnél Bécsben. Sokszor találkoztunk társaságokban és az udvarnál is...”¹⁸ Kazinczy Bécsben ezredparancsnokának, Liechtenstein hercegnek lett a segédtsíztje. A hercegi pártfogó és atyja neve miatt közismert személyiség volt a birodalom szívében.

A császári haditörvényszék előtt tett vallomásából¹⁹ tudjuk, hogy 1846-ban léptették elő főhadnaggyá. Néhány hónap múlva azonban, tisztí állásáról lemondva, kilépett a hadseregből. Kilépésének pontos okait nem ismerjük, de feltételezhető, hogy politikai nézetei mellett (miről Pásztor Emil ír) ehhez eladósodottsága is hozzájárult. Már korábbi leveleiben is gyakran szerepel, hogy pénzre lenne szüksége, mert adósságai vannak. Bár, mint írja, a katonáknál mindig fennáll a pénzhiány. Koholt emlékirata is tetemes adósságot említ.²⁰ S így, hogy tartozásait rendezze, eladta tisztí rangját. (A korban ez nem volt ritkaság.) Kilépésének körülményei miatt később kellemetlenségei is lesznek, hiszen 48 nyarán a nádor csak több heti vizsgálat után hajlandó kinevezni.

Hazajövele után Zemplén vármegye tiszteletbeli szolgabírájává nevezik ki. Ennél jelentősebb vármegyei állást nem kapott. A következő évben Petőfivel együtt a megye táblabírási közé választották.²¹

Az önkéntes parancsőrtisztől az önálló hadosztályparancsnokig

1848 tavasza és nyara addig soha nem látott gyors változást hozott Magyarországon. Az áprilisi törvények, illetve azok gyakorlati megvalósítása óriási mozgást indított el az országban. A megnyíló lehetőségek között a hazafiak tenni akartak hazájukért, ki-ki a maga képességeinek, illetve képzettségének megfelelő területen. A volt tisztek az újonnan szervezkedő nemzetőrségbe és az első honvédszászlóaljokban jelentkeztek. Május 16-án jelent meg Batthyány felhívása, hogy jelentkezzenek az önkéntesek az első tíz honvédszászlóaljba.

Az első jelentkezők között volt Kazinczy Lajos is. Először a Szabolcs megyei Kisvárdán jelentkezett. Az itt alakított nemzetőrséget ő tanította katonai gyakorlatra. Miután megindult a reguláris egységek szervezése, a kilépett huszárfőhadnagy kérte Batthyány miniszterelnök, helyettes hadügyminiszternél tisztí rangja visszaállítását. Kérte azt is, hogy lovas egységhez kerüljön, ugyanis bízott abban, hogy hamarosan lovasságot is fel fognak állítani.²²

17 Uo. 28. o.

18 A levelet ismerteti Lukács István: Jegyzet egy Klapka-leveleiről. *Vigilia*, 1975. 153–154. o.

19 Az aradi vértanúk. I. m. II. k., 306. o.

20 Kazinczy Lajos honvéd-tábornok élete (írta ő maga aradvári fogságában 1849. szept. 1-től okt. 24-ig). Adalékok Zemplén vármegye történetéhez, 1906. Az emlékirat hamis voltát Pásztor Emil bizonyította.

21 Pásztor E.: i. m. 29. o.

22 Az aradi vértanúk. I. m. II. k., 306. o.

Kazinczy be sem várta kérelme pozitív elbírálását, hanem legott leutazott a Délvidékre, a szerbek elleni harc színhelyére. Itt már június első fele óta ropogtak a fegyverek, hiszen a szerbek nyíltan ellenszegültek a magyar kormánynak. Felajánlotta szolgálatait a sereg vezérének, Bechtold altábornagynak. Kazinczy és Bechtold már korábról ismerték egymást, s talán ez is közrejátszott abban, hogy az altábornagy parancsőtisztjévé nevezte ki.²³

Ezalatt Budán a nádor vizsgálatot indított azt tisztázandó, hogy Kazinczy kinevezése nem ütközik-e jogi és etikai akadályokba. Miután a vizsgálat tisztázta a kilépés körülményeit, István főherceg átiratot intézett Batthyányhoz. Ebben hozzájárult ahhoz, hogy Kazinczyt kinevezzék az önkéntesekhez. Mint írja, Kazinczyról a vizsgálat kiderítette, hogy „mindig igen jelesen szolgált, és ezen túl is igen jó hasznát lehetne venni. Ha tehát valami jó alkalom adódik, és Méltóságod őt még egyszer honvédi illő tiszti állomásra javaslatba kívánná hozni, részemről a kinevezésre már most készen nyilatkozom.”²⁴ E levél következményeként augusztus 27-én főhadnagyi rangban kinevezik a váci nemzetőrség parancsnokának, Ivánka Imrének segéd tisztjévé.²⁵ (Az ország területén négy mozgó nemzetőrtáborot állítottak föl. Ezek központjai Pápán, Vácott, Szolnokon és Aradon voltak.) Szeptember 13-ától már századosi rangban látja el a segéd tiszti teendőket.²⁶

A hevenyészett kilépést követően a mintegy 4500 főből álló és négy hatfontos ágyúval rendelkező egység elindult, hogy csatlakozzon a magyar főserceghez. A Délvidék felé vonuló hadtest már Enyingnél járt, amikor parancsot kaptak, hogy Székesfehérvár-Pákozdi irányába vonuljanak vissza, s ez utóbbi mellett foglaljanak el állásokat.²⁷ A szeptember 29-i pákozdi csatában a váci nemzetőrök is részt vettek, és így átestek a tűzkeresztségen. Ivánka csapatait a centrumban állították föl. A 8/10-ed részben önkéntesekből álló magyar csapatok megállták a helyüket, visszaverték Jellasics túlerőben lévő, már-már Budát veszélyeztető seregét. A csata után a két vezér háromnapos fegyverszünetet kötött, s ezt a bán arra használta fel, hogy seregeivel Bécs felé elvonuljon.

A pákozdi csata után Kazinczy Pestre utazott, hogy betegségét gyógykezeltesse. Felgyógyulása után ismét bevonult alakulatához, mely ekkor már az osztrák határ menti Parendorf környékén táborozott. A Jellasicsot üldöző magyar sereg elővéd alakulatait Ivánka vezette. A Lajtához érve a magyar sereg vezetői között éles vitákra került sor. A határ átlépésének kérdése felszínre hozta a tisztek közötti ellentéteket. A császárhű tisztek elvi okok miatt, a radikálisok pedig azért tiltakoztak, mert a honvédek a hont kell védenie, nem pedig idegen földön hullatnia vérének. A határátlépést szorgalmazó Ivánka összetűzésbe is került Móga fővezérrel. Alakulatának parancsnokságát hamarosan Görgei Artúr vette át. A defenzív magyar sereg a Lajta jobb partján táborozott. A korábban lerombolt hidakat helyre kellett állítani ahhoz, hogy csapataink át tudjanak kelni a folyón. Ezt a feladatot egy kisszámú, hevenyészve összeállított utász-csapattal Kazinczy Lajos hajtotta végre,²⁸ (a magyar sereg ekkor még nem

²³ Uo.

²⁴ Országos Levéltár (OL) N 31 István min. 24. cs. 2042.

²⁵ *Ivánka*: i. m. 13. o.; Kazinczy kinevezése: OL Nádori min. 1848:2438, megjelent a *Közlöny* 1848. szept. 15-i számában.

²⁶ *Bona Gábor*: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49*. Budapest, 1987. 191. o.

²⁷ *Ivánka*: i. m. 17. o.

²⁸ *Görgey A.*: i. m. I. k., 198. o.

rendelkezett szervezett utászcsapatokkal). Miután a kis csapat a hidat helyreállította, a magyar sereg elindulhatott Bécs felé, majd a vezetés bizonytalansága miatt ismét visszatért korábbi állásaiba. A harmadszori átkelés után jutottak honvédeink Schwechat alá, ahol azonban már osztrák állások fogadták őket.

A csata után Kazinczy, kinek ekkor már Görgei az előjárója, nyargonci feladatot is ellát. Móga parancsára a következő szövegű, írott levelet viszi el Kossuthhoz. „... van szerencsém Elnök Urnak teljes tisztelettel tudatára adni, miszerint Önt Csányi kormánybiztos úr s 'a többi katonai egyének tanácskozás végett ide helybe még az éjjel várják...”²⁹ Ezen az enzersdorfi haditanácson mond le Móga altábornagy a magyar sereg fővezéri tisztéről. Itt ajánlja fel Kossuth ezt a pozíciót Görgeinek, kit a következő nap ki is nevez.

A vesztett összeütközés után a magyar sereg Pozsony-Győr irányába vonult vissza. Pozsonyban Kazinczy új feladatot kap. Egy utászzászlóaljat kell szerveznie. A magyar hadak eddig nem rendelkeztek szervezett utászcsapatokkal, ezt láthattuk a Lajta-hidak helyreállításánál is. A műszaki csapatok létrehozását előirányzó hadügyminiszteri rendelet ugyan már szeptember 5-én megjelent, de csak október végén, november elején indult meg az új csapattek meg szervezése. Ezek felállítása azoknak a tiszteknek lett a feladata, akiknek ilyen képzettsége volt. Kazinczy is közéjük tartozott. Pesten állították fel az első utászzászlóaljat Szodtfried Nándor vezetésével, majd Kazinczy lesz az, aki megszervezi a másodikat és a harmadikat.³⁰

November 19-én Kazinczy levélben fordul Csány László kormánybiztoshoz, hogy zászlóalja felszerelési igényeit teljesítsék. Az iratból kitűnik, hogy ekkor mintegy 1250 főből állt az utászzászlóalj. A kérelem vonatkozik a ruházatra éppúgy, mint a műszaki felszerelésre, vagy a fegyverzetre.³¹

A Pozsonyban felállított zászlóaljjal Győrbe vonult, hogy a város körül sánccokat emeljenek a közeledő osztrák hadak elé. November 21-én egy nyomtatott felhívás is megjelenik, amely felszólítja a műszaki képzettségű egyéneket, hogy lépjenek be az utászok közé. A felhívást Kazinczy Lajos, az utászkar parancsnoka írta alá.³²

Kazinczyt november 28-án (16-i ranggal és illetménnyel) nevezi ki a hadügyminiszter őrnaggyá.³³ November közepén Görgei egyik jelentése 4 század utászt jelez Győrben. Itt ismerkedik meg Kazinczy az egyik későbbi aradi vértanúval, Lázár Vilmostal. „... mint százados lettem beosztva az utászcsapatokhoz, melyeket a parancsnokul kinevezett Kazinczy őrnagy Győrbe szervezett...” — vallja a császári hadbíróóság előtt tíz hónap múlva Lázár.³⁴

A győri és az azt követő események egyik szereplő szemtanúja Matolai Etele. Az ő visszaemlékezései sok fontos adalékot őriztek meg számunkra. Mint írja „... az első utászezred második zászlóalja ásókkal és egyéb utászi eszközökkel felszerelve, s amelyekkel már nem csekély munkákat is végzett; de még fegyvere nem volt; sőt még fel sem volt esketve.”³⁵ A zászlóaljat karácsony első napján, a püspöki templom melletti réten eskették fel. Az utászok Szabadhegy

29 OL H2 OHB 66. cs. 238—9 f.

30 L. a 6. sz. jegyzetet.

31 OL H 103., Csány László kormánybiztos 8. dob., iktatott beadványok, 743. sz.

32 Az OL-ban. Közli: *Spira György—Rózsa János*: Negyvennyolc a kortársak szemével. Budapest, 1973. 804. ábra, továbbá *Pásztor Emül*: i. m. 69. o.

33 L. a 27. sz. jegyzetet.

34 Az aradi vértanúk. I. m. II. k., 196. o.

35 *Matolai Etele*: Visszaemlékezéseim honvéd életemre. Sátoraljaújhely, 1883. 40. o.

mellett emelték a sáncokat, mikor megindult az osztrák támadás. A fegyvertelen zászlóalj Budára indult. Matolai emlékezete szerint 26-án, vagy 27-én indultak Győrből, és a dermesztő téli hidegben a Bábolna-Nagyigmánd-Budaörs útvonalon érkeztek meg 30-án, vagy 31-én Budára. A zászlóaljat itt felfegyverezték, feladata pedig az lett, hogy a visszavonuló magyar erők számára átjárót készítsen a befagyott Dunán. Kazinczy már korábban, Győrben is kért fegyvereket az OHB-től, de akkor még nem kapott. Kossuth meg is jegyzi ezt egy Csánynak írt levelében: „Kazinczy ide küld fegyverért — nincs. Hát hova lettek a győri fegyverek?”³⁶ Az utászzászlóalj feladatáról pedig egy másik levele tanúskodik, melyet Duschek Ferencnek címzett: „A dunai átjárás könnyítésére, mostani harcunkalataink tekintetéből szükséges a jégen utakat készíteni, s ezek létesítésével Kazinczy őrnagy úr maga meg is bízott.”³⁷ Az elkészült átjárókon, illetve a még nem teljesen kész Lánchídon a sereg át is vonult a Duna bal partjára január első napjaiban.

A január másodikai haditanács úgy döntött, hogy a Feldunai Hadtest néhány alakulatát a Perczel vezette Közép-Tiszai Hadtesthez csatolják. Kazinczy őrnagy és utászaik így kerültek Perczel parancsnoksága alá. E hadtest feladata a Tiszántúl és a kormány védelme volt. Perczel, miután magához vonta Répásy tartalék alakulatait is, január negyedikén elhagyta Pestet. Cegléd-Szolnok, majd Törökszentmiklós volt a hadtest útja.

Matolai szerint itt az utászzászlóaljokban egy kis lázadás-féle tört ki. Az történt ugyanis, ahogy Matolai írja, hogy Kazinczy át akarta szervezni csapatait. A két utászzászlóaljból egy utász- és vadászzászlóaljat kívánt létrehozni. A tisztikar tiltakozása következtében ez a terv meghiúsult. Emiatt Kazinczy már másnap el is hagyta az utászokat, és mint huszár alezredes az első huszárezred parancsnokságát vette át. Matolai, és őt idézve Pásztor Emil, itt téved. Ugyanis Kazinczy csak március 10-én vette át a Császár-huszárok parancsnokságát.³⁸ Ellenben valóban ekkor nevezik ki alezredessé, s lesz egy dandár parancsnoka Perczel hadtestében. „... hozzáfogtam két utász zászlóaljból egy zászlóalj Porosz herceg gyalogságból, egy honvédszászlóaljból, az első huszárezred három osztályából és három ütegből álló dandárom megszervezéséhez és felszereléséhez.”³⁹ Itt Kazinczy minden bizonnyal túloz, hiszen csapatainak létszáma a Szolnok elleni támadás során is csak 2440 gyalogosból, 400 lovasból és egy tizenkét fontos ütegből állt.⁴⁰

Perczel először Szolnokon kívánt megállni, de miután beállt a Tisza, jobbnak látta az Ujváros-Nádudvar-Karcag vonalra visszavonulni. Ugyanis innen a teljes Szolnok és Polgár közötti Tisza-szakaszt ellenőrizhette. Windisch-Grätz Perczel szemmel tartására a két üteggel megerősített Ottinger-lovasdandárt küldte Szolnokra, s a magyarok megfigyelésén túlmenőleg feladatául adta a vasútvonal helyreállítását is.

Az Országos Honvédelmi Bizottmány, mely meglepetéssel értesült Perczel ilyen nagymérvű visszavonulásáról, nem tartotta biztonságosnak, hogy a szolnoki Tisza-híd az ellenség birtokában van, ezért Kossuth január 17-én utasította Perczelt, hogy foglalja azt vissza.

³⁶ Kossuth Lajos összes munkái (KLÖM) XIII. k., 918. o.

³⁷ KLÖM XIII. k., 936. o.

³⁸ OL H 75 1849:5783.

³⁹ Az aradi vértanúk. I. m. II. k., 307. o.

⁴⁰ Borus: i. m. 94. o.

A magyarok haditerve igen egyszerű volt: a Zagyva felől átkarolni az ellen-séget, és utána megverni azt. Az átkarolást a Kazinczy-dandárnak kellett végrehajtania. A közel háromezer főből álló és hat tizenkétfontos ágyúval megerősített csapat feladata az volt, hogy Kunhegyestől Tiszabőre vonuljon, majd keljen át a Tiszán, s nyomuljon a Zagyva felé. Közben a Hertelendy-hadosztály szemből megtámadja a Tisza-hídat. Ottinger értesülve a magyar hadmozdulatok egy részéről, megtette a védelmi intézkedéseket, és erősítést kért Budáról.

A rossz időjárási viszonyok közepette, a nagy ködben, a Kazinczy-dandár el-tévedt, így a magyar támadás nem volt egyidejű, s emiatt Ottinger Abony felé kicsúszott a harapófogóból. A városon kívül elfoglalt állásaiból az időközben beérkezett Kazinczy-dandár szorította ki.

Perczel teljesítette az OHB parancsát, de úgy döntött, hogy folytatja előre-nyomulását. Rövid pihenő után a Kazinczy-dandárt Törtelre, Hertelendy csa-patait pedig Abonyba irányította. A következő feladat Cegléd elfog-lalása volt. Január 25-ére Perczel a következő parancsot adta: „25-én Cegléd leszend elfoglallandó. E végre Hertelendi alezredes Abonyból 25-én reggel tíz órakor megindult, és Czegledet homlokban támadja meg (...) Kazinczy alezre-des Törtelről szinte tíz órakor indul (. . .), míg Hertelendi homlokban a Szolnoki országútról teszi feladatát, addig ő a Kőrösi út felé kanyarodva fog működni. De nem úgy mint Szolnoknál! — Hanem pontosan kis kanyarodással és roha-nással.”⁴¹

Az elégtelen osztrák felderítés a magyaroknak kedvezett. Ottinger 24-én úgy tudta, hogy a magyarok még mindig Szolnokon vannak, és így nem is várt támadást. Ezért csak jelentéktelen erősítést kért.

A jól működő magyar tüzérség hamar eldöntötte a ceglédi csatát. Ottinger a Jellasicsnak küldött jelentésében külön kitért a tizenkétfontos magyar ütegre. A vereség után az osztrákok egészen Albertirsáig vonultak vissza. Most már Budán is felismerték a helyzetet, így az I. osztrák hadtest jó részét Albert-irsa irányába indították. Sőt, Windisch-Grätz utasította a Görgeit üldöző Csorichot (II. hadtest), hogy két dandárt azonnal indítson Pestre. Más elérhető alaku-latokat is a fővárosok körzetébe rendelték.

Perczel jó érzékű és sikeres támadása erős mozgást indított meg a császári hadtestek között. Mindenütt a magyar főerők támadására készültek. Windisch-Grätz erőinek Cegléd irányába való koncentrálása megkönnyítette mind Görgei, mind Klapka dolgát.

A sikeres akció után az Országos Honvédelmi Bizottmány utasította Perczelt, hogy vonuljon vissza, hiszen a Tokaj és Szolnok közötti Tisza szakaszon az ellenség átkelhet, és Debrecen ellen vonulhat. Ezen túlmenőleg megparancsolták neki, hogy egy hadosztályt indítson a tiszafüredi híd biztosítására.⁴²

Még január 23-án megérkezett a sereghez — tanácsadói minőségben — gr. Dembinski Henrik, kinek jelenléte az erőszakos Perczel környezetében nem sok jóval biztatott. A visszavonulás és az erők szétaprózása miatt Perczel és Dem-binski összeveszett, minek következtében az előbbi lemondott állásáról, és elu-tazott Szolnokról. A hadtest vezetését Répásy Mihály vette át. Ezzel egy időben több személyi változás is történt. Kazinczy Lajost is ekkor nevezték ki had-osztályparancsnokká.

⁴¹ Hadtörténelmi Levéltár (HL) 1848/49-es anyaga 10/441/a

⁴² KLÖM XLV. k., 210. o.

Ezután a 4000 gyalogosból, 500 lovasból és 12 ágyúból⁴³ álló Kazinczy-hadosztály, Dembinski parancsnoksága alatt, Kunhegyesen és Madarason át, elindult Tiszafüred-Polgár felé. Január 30-án Klapka kérte Dembinskit, hogy Kazinczy alezredes hadosztályát azonnal irányítsa Tokajba. Dembinski ezt elutasította, így a hadosztály nem vett részt a tokaji ütközetben, hanem Polgárnál átkelt a Tiszán, és Miskolc felé manőverezett, majd ismét visszatért a balpartra, és csak február 4-én Rakamazon csatlakozott Klapkához.

Az így mintegy 12 00 főre növekedett Felső-Tiszai Hadtest már alkalmassá vált arra, hogy eredményesen vegye fel a harcot a Kassa felé húzódó Schlikkel szemben. A Szepesség felől egyébként Kassa felé nyomult előre Görgei is. Így két tűz közé lehetett volna szorítani az ellenséget. Ám Dembinski meg volt győződve, hogy Schlik Görgei elől Kassáról Miskolc irányába fog visszahúzódni, így az Avas alji várost jelölte ki menetcélul. Klapka és Dembinski vitája eredményeként (t. i., hogy Schlik milyen irányba fog visszavonulni) Klapka hadtestével Schliket követte, míg a Kazinczy-hadosztály Szerencsen és Gesztelyen át Miskolcra vonult Dembinski irányítása alatt. Február 8-ára Schlik előtt is világossá vált, hogy igen könnyen bekeríthetik, ezért úgy döntött, hogy a Sepsi-Torna-Tornaalja-Rimaszombat vonalon vonul vissza és így keres kapcsolatot a fősereggel. Dembinski, értesülve az ellenség ilyen irányú terveiről, ráeszmélt, hogy Miskolc tájékán nem lesz ütközet, s így a Kazinczy-hadosztállyal elindult Schlik után Sajószentpéterre, majd onnan Putnokig nyomult előre. Itt értesült arról, hogy az ellenség a közeli Tornaalján táborozik. Azonban a Kazinczy-hadosztályt gyengének érezvén (25 gyalog század, 7 lovas század, 12 löveg) nem mert támadni, hanem segítséget kért a szintén Schliket üldöző Görgei-hadtestbeli Piller-hadosztálytól. Választ nem kapva mégiscsak a Kazinczy-hadosztállyal támadta meg a Schlik-hadtest utóvédjét képező Kriegern-dandárt. Az erőviszonyok nagyjából egyenlőek voltak, de az osztrákok erősebb tüzérséggel rendelkeztek, s a csatazajra visszaérkező Deym-dandár visszavonulásra készítette Dembinskit.⁴⁴

Schlik elszalasztása után Dembinski, engedve Kossuth és Mészáros unszolásának, megkezdi a magyar haderő összpontosítását Putnok-Kassa-Rakamaz-Miskolc térségében. Ebben az összpontosításban Kazinczy Lajos már nem vesz részt. Korábbi betegsége ismét kiújult. Kazinczy betegségének mibenlétéről nincs tudomásunk, de gyógykezeltetése nem tartott sokáig, hiszen a kápolnai csatában már „nézőként”⁴⁵ részt vett. A magyar hadak ellentámadása, mint tudjuk, nem végződött sikeresen. S ez csekély mértékben a lengyel fővezéren, Dembinskin múltott. Bő egyhónapos hadvezéri tevékenységének mérlegét március 3-án, Tiszafüreden vonják meg beosztottjai. A „tisztí puccs” Dembinskit eltávolította a vezéri posztról és a táborba érkező Kossuth — ki azért jön, hogy Görgeit főbelövesse — a helyzetet helyesen értelmezve elfogadta a kész tényt. Néhány nap múlva a magyar hadak fővezérévé — az erdélyi sereg kivételével — Vetter Antal altábornagyot nevezte ki. Vetter elméletileg igen képzett katona volt, de határozatlansága, illetve Damjanichcsal való rossz viszonya kétségessé tette, hogy sikeresen el tudja-e látni új feladatát. S valóban, ezek az aggodalmak a cibakházi támadásnál be is igazolódtak. A sikertelen akcióban Damjanich-

43 Borus: i. m. 113. o.

44 Szeremlei Samu: Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéből. I.—II. k., II. k., 53—54. o.; Borus: i. m. 138. o.; a létszámról: OL R 23 III/17—18 fol.

45 Az aradi vértanúk. I. m. II. k., 308. o.

nak is döntő „érdeme” van, hiszen ellenkezése, Vetterrel szembeni erőszakos fellépése egyik fő okozója volt a kudarcnak.

Szerencsére nemcsak vereségeket, sikertelen támadásokat jegyezhettek fel 49 tavaszelőjén a krónikások. Hiszen egy bő héttel a kápolnai csatavesztés után már méltán lehettek büszkék honvédeinkre. Damjanich és Vécsey sikeres szolnoki hadművelete ismét a magyarok kezébe adta át a kezdeményezés lehetőségét. A szolnoki Tisza-híd elleni támadás eredetileg Dembinski támadó hadműveletének elterelő eleme lett volna, de a főhadszíntéren lezajlott események, illetve azok megkésett volta miatt önálló, a kápolnai vereséget részben ellensúlyozó hadműveletnek tekinthetjük.

Tiszafüred után az I. hadtest — melyben már Kazinczy is ott van — parancsot kap, hogy vonuljon Törökszentmiklósról, s ha szükséges támogassa a III. hadtest támadását. Erre azonban nem volt szükség, hiszen a Bánátról fölrendelt hadak tökéletesen oldották meg feladatukat. Miután Damjanich újabb utasítást a támadás folytatására nem kapott a főparancsnokságtól, a Tisza-hídat fölégetve visszavonult.

Vetter támadó hadműveletének megfelelően a magyar hadak most Törökszentmiklós-Cibakháza térségében összpontosultak. Az új támadásról, illetve annak eredményességéről/eredményéről már szoltunk.

E március közepi napok Kazinczy Lajos életében is fontosak. Most lép megint szolgálatba. A tisztjeitől elhagyott I. (Császár) huszárezred parancsnokságát veszi át.⁴⁶ A volt huszár nyári kérelme most „teljesül”. Azonban nem sokáig szolgál ebben a beosztásban, mert egy, a tisztikarral történő összezőrdülés után, a huszárokat elhagyva, már ismét hadosztálynok Klapka hadtestében.

Már április eleje van, mikor megindul a honvédsereg harmadik, s végre sikeres ellentámadása. Az új hadműveleti terv, amelyet Klapka dolgozott ki, s ami tartalmazta Dembinski és Vetter korábbi kísérleteinek néhány elemét, röviden a következő volt: Egy hadtest az ellenséget arcban leköti (VII. hdt.), míg a másik három (I., II., III., hdt.) dél felől átkarolja. A terv sikeres végrehajtása némi szerencsét is igényelt, de óriási eredményekkel kecsegtetett.

Április 2-án Schlik a táborában tartózkodó urakat meghívta „auf eine brillante ungarische Hasenhetz”.⁴⁷ Azonban a „nyúl vadászat” nem a tervek szerint alakult, mert a VII. hadtestet irányító szóltan huszárezredes igencsak megtréfálta az osztrák tiszt urakat. A Hatvannál végzett erőszakos felderítés magyar sikert hozott. Schlik csapatai kénytelenek voltak feladni a várost, és arról is meggyőződhetek, hogy jelentős magyar erőkkel állnak szemben. Közben a magyar zöm folytatta előrenyomulását Tápióbicske felé. Április 4-én délelőtt Klapka arról értesült, hogy a Jellasics-hadtest vonata Tápióbicskén áll. A hirtelen elhatározott és megvalósított támadás előtt nem végzett felderítést, s a városba benyomuló Dipold-dandárt erős puskatűz fogadta. A visszavonuló zászlóaljok magukkal rántották a második és harmadik támadó hullámot. Időközben azonban szerencsére, beérkezett a Damjanich-hadtest Wisocky-hadosztálya, mely fényes szuronyrohammal megfordította az ütközet kimenetelét. Két nap múlva hasonló események zajlottak le az isaszegi erdőben. A csata félidejében a balszárnyon lévő I. hadtest zászlóaljai ismét hátrálni kezdtek. Csak Görgei erőteljes fellépése

⁴⁶ L. a 39. számú jegyzetet.

⁴⁷ Kossuth Lajos: Írások és beszédek 1848—1849-ből. (Szerk.: Katona Tamás) Budapest, 1987. 347. o.

akadályozta meg Klapka visszavonulását. S miután beérkezett a tartalékokat képező Aulich-hadtest, „a győzelem még ma lehetségessé vált”.⁴⁸

Mindkét összeütközésnél ott volt Kazinczy Lajos is, de tényleges szerepéről, sajnos, nincs információnk.

A két utóbbi összeütközés világossá tette az osztrák hadvezetés előtt, hogy csapatai könnyen harapófogóba kerülhetnek. S miután Windisch-Grätz nem volt hajlandó Görgeinél csatát elfogadni, hanem sietve visszavonult Buda felé, a magyar haditervnek csak egy része valósult meg. Részgyőzelmek ugyan születtek, de nem sikerült az osztrákokat eldöntőleg megverni.

A tavaszi hadjárat második szakasza a komáromi erőd felmentését célozta. A taktika a korábbihoz volt hasonló: egy megerősített hadtest Pest előtt leköti az osztrák főerőket, míg a többiek a Duna bal partján elérik a szorongatott várat. A támadó magyar él először Vácán találkozott ellenállással, azonban a Damjanich-hadtest azt legyűrte. A III. hadtest támadását az I. biztosította, melyben hadosztályparancsnokként Kazinczy — miként ezt az április 9-i, Csomádon kelt hadrend bizonyítja⁴⁹ — is ott volt. Az első váci csata után a magyar sereg elővéd hadteste a Klapka-hadtest lett. Kazinczyék 11-én Rétságára, 12-én Nagyorosziba, 13-án Ipolyságra nyomultak előre. Az I. hadtestet egy napi menetel lemaradva a III. követte, míg további egy nappal később a VII. hadtest következett. 14-én az I. hadtest elővédje Fegyvernekig nyomult előre, míg a Kazinczy-hadosztály Déméndre vonult.⁵⁰ 16-án a magyar főhadiszállás már Léván volt, az I. hadtest pedig Kálna-Nagyszécsé térségében táborozott. A következő feladat a Garamon való átkelés volt.

De milyen osztrák ellenintézkedések történtek ugyanebben az időben? A gyorsan visszavonuló Windisch-Grätzet, ki nemrég még szétszórta a „lázadó csordákat” felmentették, és helyébe Welden tábornagyot nevezték ki az osztrák hadak vezérévé. Az április elején felállított IV. osztrák hadtest, Wohlgemuth altábornagy parancsnoksága alatt, az új fővezértől kapott parancs értelmében a Komárom felé előrenyomuló magyar erők előtt a Léváról Komáromhoz vezető utakat zárta le (április 16—17.). Azonban helyesebb lett volna a Garamon még át sem kelt, illetve éppen átkelő magyar erőket megtámadni. Miután ez elmaradt, a magyarok 17-én és 18-án sikeresen átkeltek a folyó jobb partjára: az I. hadtest és a III. Szecsénél, a VII. pedig Zsemlérnél.

Április 18-án a magyarok Alsópél-Derezlény vonaláig nyomultak előre. Másnap Klapka Nagysallóra egy huszárkülönítményt küldött élelmet gyűjteni. Wohlgemuth arról értesülve, hogy az ellenség Nagysallót „erősen” megszállta, a Stazrsdil-dandárt küldte a falu visszafoglalására. A különítmény feladatát sikeresen teljesítette, ugyanis közeledtére a huszárok szinte puskalövés nélkül visszavonultak. Eközben Klapka hadteste Nagysalló felé vonult. Hölvenynél értesülve a történekekről a magyar vezér azonnal támadásra határozta el magát. Csapatait támadó rendbe fejlesztette, s ezzel egyidejűleg Damjanichtól erősítést kért.

Az I. hadtest Kazinczy-hadosztálya képezte a támadó centrumot. A magyar balszárnyra a III. hadtesttől érkezett Wysocki-hadosztály fejlődött föl, a jobb-

⁴⁸ Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben. I—III. k. Pest, 1871—1872. II. k., 370—371. o.

⁴⁹ HL 1848/49 20/537.

⁵⁰ A feldunai hadtest visszavonulásának és az 1849. évi tavaszi hadjáratának története. Budapest, 1925. 204—219. o.

szárnyat az I. hadtest Dessewffy-hadosztályának egyik dandára képezte. Mögöttük helyezkedett el tartalékban a másik három dandár. A lovasság Nagysándor parancsnoksága alatt a támadó magyar balszárnyat fedezte.⁵¹

A délelőtti 10 óra körül megindult összpontosított magyar támadás során a Kazinczy-hadosztály az országúton a falu északi, a Wysocki-hadosztály pedig északkeleti része felé nyomult előre. A Dipold-dandár a nagysallói erdő irányába támadott. A heves ágyúzást követő szuronyroham sikeres volt; Klapka szerint különösen a Kazinczy-hadosztály zászlóaljai tettek ki magukért.⁵²

A faluból kiszorult dandárt, egy másik dandárral megerősítve, Wohlgemuth újra rohamra küldte, de ez sem hozott számára sikert. A sikertelenséget látva a Jablonowsky-hadosztályt a falutól délnyugatra eső magaslatra vonta vissza. Mialatt a magyarok a centrumban soraikat rendezték, a balszárnyon váratlanul fellángolt a harc. A Wohlgemuth hadosztályai közötti kapcsolatot fenntartó Herzinger-dandár váratlanul megtámadta a Dipold-dandárt és visszavonulásra készítette azt. Ebben a válságos helyzetben a tartaléknál tartózkodó Guyon a Bórich-dandárral a hátrálók segítségére sietett, s meg is futamította az elleniséget.⁵³

Délután 3 óra körül a Kazinczy- és a Wysocki-hadosztályok ismét támadásba lendültek, ebben segítette őket a Nagysándor vezette lovasság is. Wohlgemuth már megkezdte Jászfényszaru irányába a visszavonulást, de ekkor megjelent a VII. hadtest lovasságának egy részével Poeltenberg, s így az újabb magyar támadás az osztrák táborokat arra kényszerítette, hogy Komárom helyett Érsekújvár irányába vonja vissza csapatait.

A több mint hat órán át tartandó csata meghozta a honvédség számára az egyik legnagyobb győzelmet a szabadságharc talán legvéresebb összecsapásában. Klapka Emlékirataiban kiemeli a Kazinczy-hadosztály hősiességét.

Kazinczy Lajos katonai pályáján is nagy jelentőségű volt ez az esemény, hiszen az ebben a csatában tanúsított bátorsága és hősiessége miatt kapta meg a III. osztályú vitézségi érdemrendet.

A csata után Kazinczy, mint minden magasabbegység-parancsnok, intézkedett hadosztálya további feladatairól. Jelentést kért a veszteségekről, illetve azokról, akik kitűntek a harcban,⁵⁴ gondoskodott egysége ellátásáról. Másnap a magyar sereg tovább indult Komárom felé. A Kazinczy-hadosztály az I. hadtest balszárnyán helyezkedett el és biztosította az összeköttetést a III. hadtesttel.⁵⁵ 22-én a Klapka-hadtest elővédje bevonult Komáromba. Így a jobb parton az erőd felszabadult. Az április 25-ről 26-ra virradó éjjel öt magyar dandár — köztük a Kazinczy-hadosztály két dandárral — győzelmesen megvívta a komáromi csatát, és ezzel teljesen felmentette az erődöt. A csata után a Kazinczy-hadosztály őrszolgálati feladatot kapott. A 19. zászlóalj az I. számú kiserődöt szállta meg, a Don Miguelek a II. számút; a III-at a 17. honvédzászlóalj, a Kiserődöt pedig a 34. zászlóalj. A komáromi várőrségből a Kazinczy alá rendelt 40. zászlóaljat előrsi szolgálatra rendelték.⁵⁶ Az előrsbe kiküldött Horváth őrnagy másnap jelentette, hogy az ellenség elvonult Győr irányába.⁵⁷ A hadosztály a

51 Breit (Bánlaky) József: Az 1848/49. évi magyar szabadságharc. I—III. k., Budapest, 1941. II. k., 98—99. o.

52 Klapka György: Emlékeimből. (S. a. r.: Katona Tamás) Budapest, 1986. 220. o.

53 Breit: i. m. II. k., 100. o.

54 HL 1848/49 22/521/a.

55 HL 1848/49 22/623.

56 HL 1848/49 24/201.

57 HL 1848/49 24/288.

következő napokon is addigi állásában maradt. 28-án Kazinczy Klapka parancsára Nagymánra egy különítményt küldött ki.

Ezekben a napokban dőlt el, hogy a magyar sereg merre folytassa tovább hadműveleteit. Bécs vagy Buda? A kérdés eldöntésében mind katonai, mind politikai érvek összecaptak. A válasz ismert. Görgei fővezér seregeinek döntő részével Buda ellen vonult.

Az április 30-i hadsereg napiparancs jelentős személyi változásokat jelentett be. „Mínhogy Klapka tábornok úr ideiglenesen a hadügyminisztérium teendőit veszi által...annál fogva az I. hadtest parancsnokságát ideiglenesen Nagy Sándor tábornok úr veszi át. (...) Gyalogsági hadosztálynokok gyanánt ugyanazon hadtestnél beosztatnak Kiss Pál ezredes és Kazinczy Lajos alezredes.”⁵⁸ Ezzel egyidőben a Kazinczy-hadosztálynál is történnék változások. Az áthelyezett Schultz és Zákó őrnagyok helyett Pálóczi és Nyeregjártó őrnagy lett a két dandárparancsnok.⁵⁹

Május negyedikén megindult Buda ostroma. Az I. hadtest a Mészáros út és a Kis Svábhegy közötti szakaszon foglalt állást. Az útegeket a Nyárshegyen állították fel. 7-én Kazinczi Nagysándor parancsára megszállta a Budáról Bicskére vezető utat. Kilencedikén kitüntetésre terjesztette fel alakulata néhány tisztjét, így Pálóczy és Nyeregjártó őrnagyokat, Uzener és Fornét kapitányokat, valamint Liptai hadnagyot a nagysallói csatában nyújtott teljesítményükért.⁶⁰

Május 15-én kelt Nagysándor tábornok felterjesztése a hadügyminisztériumhoz, melyben javasolja Kazinczy alezredes előléptetését.⁶¹ E javaslat minden bizonnyal motiválta Klapka május 24-i döntését,⁶² melyről még később lesz szó. Azt nem tudjuk, hogy Kazinczy Lajos pontosan meddig vett részt Buda ostromában, de május közepén elhagyta az ostromsereget, mert a Csallóközben egy önálló hadosztály parancsnokságát kellett átvennie. Az eddigi parancsnoknak, Kosztolányi Mórnak ugyanis a legfelsőbb katonai vezetés előtt kellett tisztáznia magát Ludvig János egy jelentése miatt. (A kormánybiztos azt tudatta Kossuthal, hogy Kosztolányi egy hibás intézkedése miatt az ellenség egy teljes gyalogszázadát elfogta.)

Kazinczy május 19-én jelenti a főparancsnokságnak, hogy megérkezett és átvette a hadosztály parancsnokságát.⁶³ Jelenti a létszámot és azt, hogy 6 ágyúja van. Kazinczy jelentésében 3885 emberről ír. Első dandárjának létszámát 2198 főben adja meg, azonban, ha az általa felsorolt gyalogosok (973+962 = 1935) és lovasok (142+126 = 268) számát összeadjuk, 2203 főt kapunk. A tévedés természetesen nem jelentős, de jellemző. Ugyanezen a napon még „Görgey Arthur hadügyminiszter és haderőfőparancsnok tábornok úrnak” is ír.⁶⁴ E levelét már Nagymegyerről keltezte. Írásában öt pontban foglalja össze hadosztályával kapcsolatos észrevételeit és kéréseit. Közli, hogy lovassága meglehetősen leromlott állapotban van, ez mind az emberekre, mind a lovakra vonatkozik. Kéri, hogy a Lehel-huszárokhoz vezényeljenek egy vezérkari tisztet. Tudatja, hogy az említett hiányosságok miatt lovassága az ellenséggel szemben gyenge.

58 Közli *Breit*: i. m. II. k., 116. o.

59 HL 1848/49 27/85.

60 HL 1848/49 26/409.

61 HL 1848/49 28/29.

62 OL H 75 A 16208.

63 HL 1848/49 26/60.

64 HL 1848/49 29/60/a.

Kéri továbbá, hogy küldjenek neki 8 darab három fontos ágyút, valamint pénzt. Május 24-én ismét Nagymegyerről ír Görgeinek.⁶⁵ Tudatja a főparancsnokkal, hogy arról értesült — két szökevénytől —, hogy az ellenség főereje áll vele szemben, azonban mióta az ágyútelepet használja fedezetül, nem merik megtámadni. A kért háromfontosokat még nem kapta meg, de mielőtt megérkeznek, éjszakai rajtaütést fog végrehajtani. 28-án újabb jelentést küld Görgeinek a pillanatnyi helyzetről. Ezzel rövid csallóközi ténykedése véget is ért, hiszen néhány nap múlva már Munkácsról keltezi jelentéseit.

„Az önálló vezér”

Május 23-án Kossuth asztalán a következő szövegű irat feküdt: „Kossuth Lajos úrnak az ország kormányzó elnökének! Felkérem tisztelt kormányzó elnök urat, miszerint Kazinczy Lajos alezredest, ki jelenben a' 8-ik hadtestnél hadosztályt vezényel, ezredessé és hadosztályparancsnokul kinevezni méltóztassék. Debrecen, Május hó 21-én 1849 h. hm. Klapka.⁶⁶ Kossuth csak ennyit jegyzett az előterjesztésre: megerősítették, Kossuth Lajos kormányzó.

S négy nap múlva a Közlöny 116. számában megjelent a kinevezés, mely szerint „Kazinczy Lajos alezredest 's a'8-ik hadtest egyik hadosztályának vezetője folyó évi május 24-i rang és illetményel” ezredessé neveztetett ki.

Ezzel közel egyidőben, a korábban létrehozott Északi Hadsereg parancsnoka, Dembinski altábornagy, katonai és politikai okok miatt lemondott állásáról. Kossuth erről május 26-i levelében értesíti Görgeit.⁶⁷ Görgei május 29-én kelt válasza egyebek mellett azt tartalmazza, hogy legyen az új főparancsnok (ti. az Északi Hadseregé) Wysocki tábornok. A sereg pedig oszoljon két részre. Az Abaújban és Sárosban állomásozó két hadosztály legyen egy hadtest Dessewffy tábornok parancsnoksága alatt, a beregi, ungi, máramarosi és ungvári csapatokból alakítandó hadosztály parancsnoka pedig legyen Kazinczy ezredes. Megírja továbbá, hogy mivel Kossuth a döntést rábízta, a nevezetteket már el is indította rendeltetési helyükre. Kossuth június 1-én írja meg Wysockinak az átszervezésre vonatkozó utasítást, és egyben közli, hogy a Kazinczy-hadosztály önállóan fog működni.⁶⁸

Miután Kazinczy csapatait a Csallóközben az időközben visszatért Kosztolányi ezredesnek átadta, elindult új állomáshelyére, hogy Zurics alezredestől átvegye a már fent említett csapatokat. Breit József, illetőleg az ő nyomán Pásztor Emil azt írja, hogy Lázár Vilmos vezette Zurics mellett Kazinczy egyik dandárját.⁶⁹ Ennek nyomát nem találtuk, ellenben Lázár emlékiratában arról ír, hogy ő Wysocki és Dessewffy parancsnoksága alá tartozott.⁷⁰ A június 2-i összhadseregi hadrend⁷¹ is csak Zuricsot említi a máramarosi területen.

Az Ung és Bereg megyék területén lévő csapatok parancsnoki pozíciójáért május-június fordulóján Martiny és Bangya őrnagyok vetélkedtek, mondván:

65 HL 1848/49 29/495.

66 L. a 63. számú jegyzetet.

67 KLÖM XV. k., 408. o.

68 KLÖM XV. k., 453. o.

69 Breit: i. m. III. k., 6. o. és Pásztor E.: i. m. 65. o.

70 Matolai: i. m. függeléke: Lázár Vilmos 1849-i honvéd ezredes aradi várfoogságban kivégzése előtt írt emlékirata. 203. o.

71 HL 1848/49 31/101.

mindkettőjüket kinevezte Dembinski.⁷² Azonban Kazinczy kinevezése ezt a vitát is időszerűtlenné tette.

Június 2-án kelt a hivatalos értesítés arról, hogy Kazinczyt kinevezték a Máramaros, Bereg és Ung megyék területén állomásozó összes haderő parancsnokává.⁷³ A meglevő erőket kellett tovább fejleszteni, és hadosztályával az ország határait Zempléntől Máramarosig őrizni és megvédeni.

Tulajdonképpen itt kezdődött Kazinczy pályájának az a szakasza, ami miatt a szabadságharcra foglalkozó szakmunkák megemlékeznek róla. Leegyszerűsítve, ezeket az értékeléseket a következőkben lehet összefoglalni: Kazinczy megszervezett Máramarosban egy hadosztályt és több heti céltalan kóborlás után, egyetlen harci összeütközés nélkül letette a fegyvert az oroszok előtt.

Dolgozatunk következő részében erről a „céltalan kóborlásról” lesz szó.

Először azt vizsgáljuk meg, mi az, amit készen kapott? Steier Lajos azt írja, a kormány az orosz betöréssel szembeni legfontosabb pozíciókat teljesen elhanyagolta. Wysocki hadteste egy demoralizált, nem kis részben fegyvertelen tömeg. A lengyel csapatok felszerelése és fegyverzete felette hiányos. És hozzáteszi „a Kazinczy-hadosztály állapota sem volt különbség”.⁷⁴ Sőt az anyagi hiányokon túlmenőleg ésszerű haditerv sem volt az orosz betöréssel szemben.

Május közepén a Zurics őrnagy parancsnoksága alatt álló haderő létszáma 2742 fő és 8 ágyú.⁷⁵ Ez, mire Kazinczy átveszi az irányítást, 4260 főre és 10 ágyúra szaporodik.⁷⁶ Hogy Steier értékelése mennyire helyénvaló, bizonyítja Kazinczy június 26-i levele Görgeihez. Jelenti, hogy „valóságosan rettenetes a csapatokat csak meg is nézni. Miniszter úr adjon anyagot s én ezen stratégiaileg és az ország üdvére fontos pozíciót meg fogom védeni.”⁷⁷ Az aradi haditörvényt azelőtt a kezdeti létszámra vonatkozólag a következőket vallotta: „Bereg megyében 10 gyalogos- és 1 lovasszázad önkéntes 6 háromfontos ágyúval. Máramarosszigetnél 2 zászlóalj és 1 lovasszázad sorkatonaság 3 ágyúval (ezek részben három-, részben egyfontosak). Ungvárnál 1 zászlóalj. Összesen tehát 4 zászlóalj, 4 század, 2 lovasszázad és 14 ágyú.”⁷⁸

Kazinczy megérkezése után rögtön hozzálátott, hogy eleget tegyen feladatának. Levelében értesítette Zurics alezredest megérkezéséről. Tudatta, hogy őt nevezték ki az északkeleti megyék katonai parancsnokává. Majd így folytatta: „... kötelességül teszem egyszersmind, hogy a Máramaros megyében létező hadi erő létszámi kimutatását, 's elhelyezését velem azonnal tudatni...”⁷⁹ Ezzel egyidőben a polgári lakossághoz is fordult. Szózatában felszólította a polgárokat, hogy mindent tegyenek meg, ami a haza javát szolgálja, ami a függetlenség fenntartásához szükséges.⁸⁰

Seregszervező munkáját azonban hamarosan nehezebb körülmények között kellett folytatnia. Június közepén megindult az orosz főserég beözönlése Magyarországra. A mintegy 170 000-es intervenció haderővel szemben Wysocki

72 Utal rá KLÖM XV. k., 481. o.

73 Adalékok a Kazinczy-hadosztály történetéhez 1849. június 2–augusztus 25. *Hadtörténelmi Közlemények*, (HK) 1941. I. sz. okmány.

74 *Steier Lajos*: Haynau és Paskievics. I–II. k., é. n., Budapest, I. k., 78. o.

75 L. a 72. számú jegyzet.

76 HL 1848/49 34/32.

77 HL 1848/49 35/8.

78 Az aradi vértanúk. I. m. II. k., 314. o.

79 OL Filmtár, 14513/I. A 19. honvédhadosztály I. dandárjának iratai.

80 HL 1848/49 50/141.

és Kazinczy kb. 16 000 embere állt szemben. A magyarok védőintézkedései jórészt csak a Kárpátok hágóinak eltorlaszolására korlátozódtak, illetve az átvezető utak mellett figyelő őrsöket állítottak fel, így Kazinczy is Veresmarton, Izán, Kövesligeten, Körösmezőn és másutt.⁸¹ Június 18-án utasította Mezősy őrnagyot — a munkácsi várparancsnokot —, hogy 1 tiszttel vezetésével 15 katonát Naményba, az ottani átkelő szemmel tartására küldjön ki.⁸² Lehoczky Tivadar pontosítja ezt és azt írja, Kazinczy kiküldte Freyseysen Gyula nemzetőri őrnagyot a naményi útvonal és passzus védelmére, valamint az orosz mozdulatok szemmel tartására.⁸³

Június közepén a Kazinczy-hadosztály egyik dandára Huszton a másik Máramaroszigeten állomásozott. Összekötetési pontja a Wysocki-féle csapatokkal a munkácsi vár volt. Ez az elavult erőd és ez a két viszonylagosan felszerelt alakulat volt hivatva megvédeni a mintegy 50 mérföld hosszúságú határszakaszt. Kazinczy feltétlenül szükségesnek tartotta, hogy csekély számú lovasságát növelje. Így például 18-án felszólította a munkácsi várban tartózkodó szabolcsi önkénteseket, hogy álljanak be huszárnak.⁸⁴ Tüzérségét sem tartotta kielégítőnek, ezért saját maga fogott hozzá, hogy Munkácson ágyúkat fúrasson. Emellett azonban Kossuthtól is kért, erről Kossuthnak egy Görgöihez írott leveléből értesülünk: „... most egy lovas üteg készen van Váradon — de mint hallottam Vácra rendelted. Ha szükséged van rá jó — ámbár Kazinczy is nagyon könyörög Máramarosba ágyúért...”⁸⁵ Gyalogságát is szeretete volna soralakulatokkal növelni. Itt ismét Kossuthhoz fordult, aki engedélyezte is, hogy a szabolcsi gerillák rendes honvédekké nyilváníttassanak. Létszámukat — 460 fő —, Kazinczynak kellett a nyíregyházi újonctelepről kiegészíteni. A tiszteket is ő nevezte ki, csak megerősítés végett kellett felterjeszteni őket. Az új zászlóaljat 139-diknek veszik lajstromba.⁸⁶

Június 23-án két azonos szövegű jelentés hagyja el Kazinczy munkácsi főhadiszállását. Az egyik Görgöi hadügyminiszternek szól. Kazinczy ismét felhívja előljárója figyelmét, hogy a meglevő erőkkel a hosszú határszakaszt lehetetlen megvédeni. Esélyeit tovább rontja az is, hogy hadrendjének egy részével, a máramarosi bányák és gyárak mellett, „... a népességet is — rusznyákok és oláhok, kik ezen határmegyéket lakják — szemmel kell tartani.” Ezután a határvédelemre vonatkozó saját elképzeléseit ismerteti. „Nézetem szerint ide egy önálló hadtestre van szükség — egyik hadosztály Ung és Bereg megye számára, főhadiszállás Munkácson; — a másik Máramaros számára, főhadiszállása Szigeten; — lovasság Beregszász környékére jönné.” A későbbiekben leírja, hogy toborzása a lakosság közönyössége miatt eredménytelen. Ezért „... mindenek előtt kérek: 1. némi segítséget gyalogságban... 2. multhatatlanul szükségem van lovasságra. Lévéni lovasságom összesen 1 század...” A továbbiakban fegyvert, ágyút és pénzt kér. Levelének egyik részében kéri a hadügyminisztert, hogy a helyi toborzású zászlóaljakat (20., 21., 105., 106.) cseréljék ki. „... melyek itt szedetve, egy megbocsáthatatlan hibából mindjárt itt is alkalmazhattak... ezek a zászlóaljak nem valami hazafias érzelműek. A közembere

81 *Breit*: i. m. III. k., 118. o.

82 HL 1848/49 33/321.

83 *Lehoczky Tivadar*: Beregmegeye és a munkácsi vár 1848—49-ben. Munkács, 1899. 122—123. o.

84 HL 1848/49 33/324.

85 KLÖM XV. k., 564. o.

86 KLÖM XV. k., 584. o.

el nem szalasztja az alkalmat a szökésre.”⁸⁷ Kazinczynay ez utóbbi megállapítását jól támasztja alá Mezösy őrnagy egy keltezetlen — feltehetően augusztus közepi — jelentése a HM-be, melyben azt jelenti, hogy az elfogott Kazinczy-hadtestbeli szökevények száma oly nagy, hogy a várbörtön mellett, már egy kazamatát is ki kellett nyitattatnia.⁸⁸ A másik ugyanilyen szövegű jelentést Szemere belügyminiszternek címezte,⁸⁹ aki korábban a Közlönyben gyors jelentést kért a határvédelemről. A jelentés mellé egy levelet is mellékel, melyben még egyszer megerősíti a leírtakat és kéri Szemere személyes segítségét.

Június végén Kazinczy 23-i keltezéssel levelet⁹⁰ kap Kossuthtól, ki egy korábbi kérelemre válaszolt. A biztatások mellett konkrét ígéretek is vannak a levélben. A kormányzó megígéri, hogy küld 1 század lovasságot, illetve Kazinczy alá rendeli az Ormay-féle vadászok Besztercén állomásozó 2. ezredének 3. osztályát. Biztatja Kazinczyt, hogy hamarosan a nagyváradi ágyúkból is fog küldeni, szuronyos puskát azonban nem tud adni. Kossuth azt javasolja: pótolják a szuronyt lándzsával. . .

Paskievics benyomulása után Bártfánál volt az első jelentősebb összeütközés a magyarok és az oroszok között. Erről az összecsapásról június 23-án Kazinczy lelkes hangú napiparancsban számol be hadosztályának, s egyben felszólítja őket: „szolgáljon ez mindannyiunk serkentéséül”.⁹¹ Az összecsapás után Wysocki gyorsan dél felé vonult vissza: nem mert megütközni, mert attól tartott — és nem is alaptalanul —, hogy az óriási tömegű orosz lovasság egyszerűen legázza csapatait. Az északi hadsereg gyors visszavonulása miatt Kazinczy teljesen elszakadt Wysocki csapataitól, így egyedül maradt a cári sereg oldalában és hátában. Az előre nyomuló orosz sereg jobb szárnya — Cseodajev — veszélyesen közelített a Tiszához. Így Kazinczy legfőbb gondja a sikeres védelem megszervezése volt. 29-én utasította Mezösy őrnagyot, hogy erősítse meg a várórséget — erre a célra katonákat is adott át —, és hogy a Latorca mellé állíttasson előőrsoket.⁹² Cseodajev egészen Debrecenig való előretörése arra készítette az elszigetelt Kazinczyt, hogy Munkácsot elhagyva dél felé vonuljon és Bessel keressen kapcsolatot. Június 30-án tudatja is Mezösy várparancsokkal, hogy Máramarosba vonul.⁹³ Ugyancsak 30-án kelt levele Bemhez. Ebben ismerteti az altábornaggyal a kialakult helyzetet. Közli, hogy Husztra vonul és egyben felajánlja szolgálatait. Mint írja „... várom a parancsot, mert kár lenne egy csapattestet 22 ágyúval (melyek közül 7 db hatfontos) kihasználatlanul hagyni.”⁹⁴ Ennek ellenére Bem, kinek pedig Beszterce környéki harcaiban jelentős segítséget nyújtott volna Kazinczy, elutasítja azt, pedig Kazinczy esetleges déli irányú mozdulataival az oroszok is számoltak: éppen ezt megakadályozandó küldött Óradnára is különítményt Pavlov tábornok.⁹⁵

Kazinczy Huszton tovább folytatta seregszervező munkáját. Állandó kapcsolatot tartott fenn a munkácsi várral, ahol ágyúkat fúratott, illetőleg a környék más hadiüzemeivel is. Július 4-én és 5-én is sürgette a várbelieket az ágyúk kifúrása miatt. Tűzérparancsnokát, Jokschmann őrnagyot a már kész ágyúk fel-

87 OL H szek. 1248—1249.

88 HL 1848/49 40/155.

89 OL H szek. 1247.

90 OL OHB 1848:8533, közli KLÖM XV. k., 576—577. o.

91 HL 1848/49 34/248.

92 HL 1848/49 35/364.

93 HL 1848/49 35/425.

94 HK 1941 II. számú okmány.

95 *Gyalóka Jeno*: A besztercei hadosztály története. HK 1927., 43—45. o.

szerelésére utasította. Az új ágyúk felszerelésében mind a katonai, mind a polgári igazgatás közreműködött, hiszen embert és lőszert a munkácsi várparancsnoknak, kocsit és lovat Eötvös kormánybiztosnak kellett biztosítania.⁹⁶

Valószínűleg Huszton szervezte át Kazinczy hadosztályát hadtestté.⁹⁷ Ebben szerepet játszott elképzelése arról, hogy a határszakasz megvédéséhez legalább egy hadtest szükséges, illetve az a hadügyminiszteri rendelet, mely a magyar hadsereg szervezeti felépítését módosította. Ez kimondta, hogy a gyaloghadosztály öt zászlóaljából kell, hogy álljon. Nos Kazinczynak több, mint öt zászlóalja volt. Így nekilátott, hogy viszonylag erős hadosztályát hadtestté fejlessze fel. E lépése minden bizonnyal önkényes volt, hiszen a központi hadrendekben és haditervekben sehol sincs szó a Kazinczy-hadosztály hadtestté való átszervezéséről.

Mint már korábban volt róla szó, az északkeleti megyék hadrendje június elején kb. 4260 fő volt. A július 6-i hadrend⁹⁸ szerint Kazinczy-hadtest létszáma 7299 fő és 23 ágyú. Ez mindenestre jelentős gyarapodás, főleg akkor, ha figyelembe vesszük a korábban említett hátráltató körülményeket. A két nappal későbbi, ugyancsak huszti hadrend⁹⁹ jelentős eltéréseket tartalmaz a július hatodikaihoz képest. A létszám itt már 8259 fő, az ágyúk száma pedig már 30. Jónéhány szervezeti változás is van. A korábban 19-es számmal jelölt hadosztály most a 20-as számot viseli, és fordítva. Míg korábban a 22. és a 105. honvédszászlóalj a 19. hadosztályba volt besorolva, most a 20. hadrendjében szerepelnek. Az átszervezés minden bizonnyal Kazinczy új tervével, a Munkácsra való ismételt visszatéréssel van összefüggésben.

A Kazinczy parancsnoksága alá eső területekre orosz seregek nem nyomultak be, de a határ túloldalán álló erők lovas őrsége gyakran hajtott végre határszéli portyázást: elsősorban a magyarok emelte akadályokat rombolták le. Ennek tudható be Kazinczy eléggé éles hangú levele július 26-án Mezősý őrnagyhoz.¹⁰⁰ Azt írja a várparancsnoknak, hogy nemcsak a várat, hanem annak környékét is meg kell védenie. Ezért utasítja, hogy a várőrség két százada és az általa küldött lovasság vonuljon Pudpolvárra és az ott elrombolt torlaszokat állítsa helyre. Egy szemtanú későbbi visszaemlékezése szerint¹⁰¹ a kiküldött csapatnak nemigen akaródzott a Beszkid-hegyre vonulni, hanem néhány napi falubeli időzés után visszatért Munkácsra.

Időközben Cseodajev néhány napi tartózkodás után visszavonult Debrecenből a Tisza mögé. Így az északkeleti megyék veszélyeztetettsége is elmúlt egy időre. Kazinczy tehát visszatérhetett a tiszai átkelők közelébe.

Június végén — július elején gyorsan követték egymást az újabbnál újabb magyar haditervek. Az első a komáromi összpontosítási terv volt. „Legközelebbi jövőnkre nézve egyszerű haditervem az: itt Komárom oltalma alatt összpontosítani minden erőt Bem, Vetter és Kazinczyn kívül és az osztrákokat eldöntőleg megtámadni” — írta június 30-án Görgei Kossuthnak. Ekkorra ez a haditerv már — Görgei tudtán kívül — időszerűtlenné vált, hiszen Kossuth

96 HL 1848/49 36/242.

97 HK1941. III. számú okmány, ill. HL 1848/49 36/357.

98 L. a 98. számú jegyzetet.

99 HL 1848/49 36/462.

100 HL 1848/49 36/365.

101 Kovács Károly emlékiratai. Szabolcs-Szatmári Szemle, 1973/1., 109. o.

29-én Pesten, az ott jelen levő tábornokokkal, új haditervet fogadtatott el. Az új terv a szegedi koncentráció elképzelése volt, gondolván, hogy 1848/49 telén a Tisza egyszer már megállította az osztrákokat. Azonban néhány nap múlva Kossuth ezt a tervet is felborította. A Perczel parancsnoksága alatt álló Közép-Tiszai Seregnek új feladatot adott. Elrendelte, hogy a Tiszán átkelt, s a főerőktől elvált orosz sereget verje meg és szorítsa vissza a Tisza mögé. A terv szerint Kazinczy csapatainak is Perczelhez kellett volna csatlakozniuk. Július 10-e táján Kazinczy parancsot kapott Perczeltől, hogy Ungvárra nyomuljon és támogassa Görgei visszavonulását, majd ezután, Debrecenen keresztül, csatlakozzon az ő erőihez.¹⁰² 15-én Kazinczy válaszolt is Perczelnek. Jelentette, hogy erőinek összpontosítása igen nehezen halad, s csapatainak felszerelése is meglehetősen hiányos. De „...tespedni mind a mellett tovább egy helyt nem tudok s annál fogva a reám bízott határszéli védelemtől elvonható haderőt tegnapi nap útnak indítottam Munkács felé, onnan Ungvárra menni szándékom, s aztán amint az események igénylendik Eperjes vagy Tokaj felé...”¹⁰³ Kazinczy elképzelésének némileg ellentmond Mészáros fővezér egy jelentése a hadügyminiszternek.¹⁰⁴ Eszerint Knézic tábornok parancsnoksága alá rendelik és Munkács védelmére kell biztosítani. Perczel július 10-i és Mészáros július 15-i parancsai ellentmondtak egymásnak és ezért tétlenségre kényszerítették Kazinczy csapatait.

Itt egy mondat erejéig vissza kell térnünk a Kazinczy-hadosztály hadtestté váló átszervezéséhez. Hogy nem a hadügyminisztérium és a fővezérlet rendelte el az átszervezést, azt jól bizonyítja, hogy Kazinczy csapatait a Knézic vezette hadtest kötelékébe osztották be július 15-én.

Július második hete a huszti főhadiszálláson az Ungvár, majd a Szepesség felé történő előrenyomulásra való készülődés jegyében telik. Kazinczy rendezi csapatait. A munkácsi várban lévő honvéd századokat visszarendeli zászlóaljaikhoz. Ezeket a csapatokat a várórszében önkéntesekkel váltja fel.¹⁰⁵ A csapatainál lévő vadászfegyvereket összeszedeti és utasítja Mezősy őrnagyot, hogy a vár készleteiből cserélje ki ezeket szuronyos fegyverekre.¹⁰⁶ Jokschmann őrnagyot többször is újólal sürgette az ágyúk „késszé tétele” miatt. 15-én pedig felszólította, hogy „Iparkodjék ön amennyire csak lehet minél több löszert és muníciót készíteni, hogy hadjáratomban, a kellő működésben ne hátráltasson ennek netán történő hiánya.”¹⁰⁷ Igaz, hogy 14-én már azt írta a munkácsiaknak, hogy „a hadi tanya a mai napon változik”, ennek ellenére még 17-én Huszton volt. Innen jelentette¹⁰⁸ Dembinskinek, hogy információi szerint mintegy 14 000 orosz tart a Duklai-hágó felé. Egy orosz tisztől megtudta, hogy még 40 000 fős erősítést is várnak. Sajnálja, hogy nincs Ungváron, mert így csak 5—600 ember van Duklánál és Eperjesnél meg Kassánál is kevés az erő. Mint írja, csak lassan tud Munkácsra bevonulni, mert Zurits alezredes akadályokat állított fel az úton. Jelenti továbbá, hogy a lovasság kiképzése, újoncok hiányában, lassan halad. További parancsokat Ungváron vár. 22-én Abonyból Mészáros Lázár intézett hozzá levelet.¹⁰⁹ Felhívta Kazinczy figyelmét korábbi parancsára, melyben a

102 Pásztor E.: i. m. 78. o.

103 HK 1941. IV. okmány.

104 HK 1941. V. okmány.

105 HL 1848/49 36/366., ill. 36/371.

106 HL 1848/49 38 315.

107 HL 1848/49 37/423.

108 HK 1941. VI. sz. okmány, ill. HL 1848/49 33/83.

109 HK 1941. VIII. sz. okmány, ill. HL 1848/49 39/70.

Knézicssel való egyesülésre szólította fel. Figyelmeztette, ne engedje, hogy a Tiszától elszakítsák. Kazinczynak továbbra is feladata Görgei seregének mozgását segíteni. Levelének végén Mészáros az iránt érdeklődik, mivel magyarázható a július 8-i és a július 17-i hadrendek¹¹⁰ közötti jelentős eltérés. A magyarázat minden bizonnyal Kazinczy 15-i Perczelhez írott levelében van. Ott arról van szó, hogy seregei egy részét már elindította Munkács felé. Így a július 17-i 5450 fő minden bizonnyal a második menetoszlop létszáma, amely 17-én indult Husztról Ungvárra.

Görgeinek a Sajóig való előrenyomulása módosítja Kazinczy terveit is: a legrövidebb úton Görgeihez kellett csatlakoznia. A főszereg Sajó környéki harcai után a Hernád mellett pihent, hogy időt adjon Kazinczynak a dél felé való vonulásra, és később a csatlakozásra,¹¹¹ bár 25-én Görgei azt írta Kazinczynak, amennyiben elég erősnek érzi magát, maradjon eddigi felállásában, ha nem, akkor csatlakozzon az ő seregéhez. 27-én Kazinczy tudatja Görgeivel, hogy aznap éjszaka akart az uzsoki hágón keresztül Galíciába benyomulni.¹¹² Mivel azonban Görgei ilyen közel van, előbb megvárja az ő utasításait. A főhadiszálláson csak Bayer ezredes tartózkodott — mivel Görgei e napon Nyíregyházán volt —, ki a futárt azonnal, részletes menettervvel visszaindította Kazinczyhoz. Bayer előírta a napi menettervet, hogy Kazinczy csapataival Nagykállónál csatlakozni tudjon hozzájuk. E tervet azonban az oroszok főerejének átkelése a Tiszán megghiúsította. Görgei még 27-én új parancsot küldött Kazinczynak, hogy vagy maradjon a helyén, vagy pedig vonuljon Erdélybe Bemhez, mert a főszereghoz való csatlakozása már kivihetetlen.¹¹³ Kazinczyhoz csak az első levél jutott el, arra 30-án válaszolt is. Egyetértett az egyesüléssel, és már másnap, 31-én el is hagyta csapataival Ungvárt és Tiszaújlak felé indult, hogy a terveknek megfelelően ott augusztus 2-án átkeljen a folyón.¹¹⁴ Jelentette továbbá, hogy 28-án egy különítménye átkelt Galíciába, és Klimiecnél szétugrasztotta az ellenséges csapatot és zsákmányt is szerzett. Ez a levél meglehetősen bús hangulatú. Mint Kazinczy írja, a csapatok hangulata nem a legjobb, és ezt még csak tetézi a zsold és a felszerelés hiánya. Időközben Kazinczy megkaphatta Görgei második levelét is, mivel seregei nem a Tisza, hanem a munkácsi vár felé folytatták útjukat, ahova 31-én meg is érkeztek. Másnap írt Görgeinek. Tudatja a tábornokkal, hogy addig Felső-Magyarországon, illetve Munkács környékén marad, míg egy megfelelő alkalom, „jövendelő vállalkozás” nem kínálkozik.¹¹⁵ Bízik abban, hogy ez hamarosan elérkezik. Pozíciója egyébként igen előnyös, biztosítani tudja a Munkács és Nagybánya közötti hadiüzemeket és a vásárosnaményi Tisza-hidat is. Végül azt írja, hogy a legrosszabb esetben is ki tudja erőszakolni az Erdélybe való visszavonulást.

Így augusztus első napjaira Kazinczy és csapatai ismét egyedül álltak, elvágvá minden magyar erőtől, az orosz sereg mellett és mögött.

Nemcsak Kazinczyban és Görgeiben merül föl a Bemmel való egyesülés lehetősége, hanem magában Bemben is. Július 29-én levélben kéri Kossuthot, hogy utasítsák Kazinczyt, vonuljon Beszterce irányába, hogy így az ott tartózkodó

110 HIL 1848/49 38/80.

111 Pásztor E.: i. m. 80. o.

112 HK 1941. IX. sz. okmány, ill. HIL 1848/49 40/179.

113 Steier: i. m. I. k., 231—232. o.

114 HK 1941. XI. sz. okmány, ill. HIL 1848/49 41/63.

115 HK 1941. XII. sz. okmány., ill. HIL 1848/49 41/179.

Grotenhjelmet két oldalról tudják megtámadni.¹¹⁶ E kérés következtében először augusztus 3-án a hadügyminiszter, majd 5-én Kossuth kérte Görgeit, hogy utasítsa Kazinczyt a Bemmel való közös hadművelet végrehajtására.¹¹⁷ Főlmerül a kérdés, hogy miért Görgeihez fordultak, s miért nem Kazinczyhoz. A választ maga Kossuth adja meg. Leveléből kitűnik, hogy a kormány teljesen szem elől vesztette Kazinczyt, nem tudták, hogy pontosan hol tartózkodik. Görgei Nagyváradról utasította Kazinczyt az Erdélybe való vonulásra, közben Bemnek egy Kolozsvárról kelt rendelete is megérkezett. E szerint Kazinczynak minél előbb Naszódnál, a felső Szamosnál kell állást foglalnia.¹¹⁸ A hadtest már e parancsok megérkezése előtt készült Erdélybe indulni, hiszen már 2-án kérte a számvevő tisz, hogy a hadtest iratait helyezték el a vár archivumába.¹¹⁹

Augusztus hatodikán a hadtest elhagyta Munkácsot és Beregszászon, majd Máramaroszigeten keresztül Erdélybe vonult.¹²⁰ Kazinczy ekkor még nem tudta, hogy az erdélyi harcok Bem nagycsúri vereségével gyakorlatilag véget értek, s maga Bem is Temesvár felé lovagol. Nagybányán csatlakozott Kazinczyhoz a szatmári önkéntesek 1200 fős csapata és egy szepesi zászlóalj, majd megérkezett Jokschmann őrnagy a tábori szertár 17 ágyújával.¹²¹ Nagybányáról a sereg Désre vonult. Még itt sem értesültek arról, hogy Világosnál már néhány napja „véget ért a nagy mű”. A táborban vidáman szólt a zene, sokan még táncre is keredtek... bár ennek ellenére a kósza hírek miatt a csapatok létszáma gyorsan apadt. „Voltak zászlóaljok, amelyekből a bevonulás idejére alig 40—50 ember érkezett a sósmezői táborba. A legnagyobb rész egész éjen át lassan szállingózott”¹²² Désen tudták meg, hogy az erdélyi seregek maradványai, melyek Bánffy-hunyadnál vereséget szenvedtek, Gál Sándor tábornok — kiről még csak azt tudták, hogy ezredes — parancsnoksága alatt Zsibó felé hátrálnak. E hír hatására Kazinczy is Zsibó felé fordult katonáival. A két sereg 22-én egyesült. Mint Várady írja, Gál serege lehangoltságot hozott a táborba. Mindenütt a közelgő katasztrófa hangulatát lehetett érezni. A már Désen állomásozó Grotenhjelme parlamentert küldött a zsibói táborba. Tyimasev százados mellett a másik követ gróf Kornis volt, ki Görgei Nagyváradon augusztus 16-án kelt levelét hozta.¹²³ A tábornok a levelet Stein ezredesnek címezte, akit az erdélyi magyar hadak vezetőjének tartott. A parancsnokot felszólítja: mivel a túlerő ellen a győzelemre nincs esély, tegye le a fegyvert, hiszen az ebben a helyzetben nem gyáva-ság. A további harc csak rontaná az ország jövőbeni esélyét. A levél ismertté válása után a táborban lázongás tört ki. A tisztek két pártra szakadtak. Az egyik párt, Kazinczy vezetésével, a fegyverletétel mellett foglalt állást, a másik, a Várady vezette, ellene. Annak ellenére, hogy a tiszti gyűlés nem hozott határozatot, Kazinczy megígérte a követnek, hogy az orosz seregek előtt leteszi a fegyvert.¹²⁴

Ismert Görgeinek egy ugyancsak 16-áról keltezett levele¹²⁵ Kazinczyhoz, melyben gyakorlatilag ugyanaz áll, mint a Steinnek írt levélben, E levelet Kazinczy

116 Steier: i. m. II. k., 149. o. és KLÖM XV. k., 817. o.

117 HK 1941. XIII. és XV. sz. okmány, ill. KLÖM XV. k., 826. o.

118 Pásztor E.: i. m. 84. o.

119 HL 1848/49 41/220.

120 Lehoczky: i. m. 132. o.

121 Az aradi vértanúk. I. m. II. k., 315. o.

122 Várady Gábor: A zsibói végnapok. *Ország Világ*, 1885. 171. skk. o.

123 Kővári László: Erdély története 1848/49-ben. Pest, 1861. 275—276. o.

124 Várady: i. m.

125 HK 1941. XVI. sz. okmány, ill. HL 1848/49 43/218.

már nem kapta meg, ugyanis a küldönc Munkácsra vitte. Várady azt állította,¹²⁶ hogy birtokában volt Kazinczy 20-án kelt válasza, amelyben kétségét fejezte ki Görgei levelének valóságára miatt. Ilyen Kazinczy-levelelről nem tudunk, így Várady állítását sem tudjuk megítélni. Kazinczy az orosz parlamenterek által hozott hírek valóságáról meggyőződendő Kékesy ezredest Görgeihez küldte felvilágosításért. Egyben levelet intézett Grotenhjelm tábornokhoz, melyben közölte a feltétel nélküli megadást, és azt, hogy csak annyit kér, se többet, se kevesebbet, mint amennyit Görgeinek engedélyeztek.

Érdeemes megjegyezni a levél aláírását is: Kazinczy tábornok.¹²⁷ Vajon miért ez az aláírás? A történeti irodalom még ma sem egységes abban, hogy Kazinczy tábornok volt-e, vagy „csak” ezredes. Ezredesi volta a bizonyított, hiszen tábornoki kinevezését bizonyító okirat nem került elő. S hogy mégis miért használta önhatalmúlag e címet? Minden bizonnyal úgy gondolta, a kapitulációs tárgyalásokon egy tábornok szava súlyosabb.

25-én kora reggel Clam-Gallas osztrák tábornok követői is felszólították Kazinczyt a fegyverletételre, aki közölte, hogy ez már megtörtént. Így Teutsch őrnagy csak azt közölhette¹²⁸ Clam-Gallással, hogy Kazinczy az oroszok előtt tette le a fegyvert. Még ezen a napon megérkezett Grotenhjelm és Kazinczy a zsidói kastély melletti parkban ténylegesen átadta csapatait, illetve annak maradványait.

Még a fegyverletétel előtt azok, akik ezt elleneztek, Várady őrnagy vezetésével Nagybánya felé indultak, majd Máramarosban a csapatok szétszórtak. Ekkor menekült el Gál tábornok és a lengyel légió is. Így Zsidón jórészt csak a tisztek és a felszerelés maradt.

Az utolsó napokban Kazinczy táborában tartózkodott Ludvigh János kormánybiztos, ki korábban a főszereplőnél képviselte a központi hatalmat. Hogy a kormánynak lett volna-e valamilyen különleges célja Kazinczy hadtestével, arról nincs információnk. Talán a jövőre nézve volt, de ennek realizálására a gyors vég miatt már nem kerülhetett sor. Görgey István Ludvigh jelenlétével azt látja bizonyítottnak, hogy Kossuthnak külön tervei voltak Kazinczy csapataival és így szándékosan nem segítette elő egyesülésüket Görgei hadaival.¹²⁹

A helyzetet vizsgálva kiderül, hogy Zsidón Kazinczy előtt két lehetőség állt. Vagy szembeszáll a túlerővel, vagy feltétel nélkül leteszi a fegyvert. Hogy ez utóbbit választotta, teljesen érthető. Mind a körülmények helyes mérlegelése, mind Görgei levele erre ösztönözték. Mert igaz, hogy stratégiai előnyösebb helyzetben volt mind Grotenhjelm, mind Clam-Gallas seregeivel szemben, de ez csak pillanatnyi előny volt. Magára maradt, puskaport sem szolgált és máris meglehetősen demoralizált seregével a jövőre nézve nem sok esélye volt.

Arad, az utolsó hetek

A mintegy 100 tisztből álló csoportot a Miksa-könnyűlovasok egy szakasza Nagyváradra kísérte. Kazinczy és tisztjei bíztak abban, hogy nem szolgáltatják ki őket az osztrákoknak, sőt olyan hírek is elterjedtek, mely szerint a tiszteket

¹²⁶ Várady Gábor: Zsidói gyásznapiak. *Ország Világ*, 1892. 803. skk. o.

¹²⁷ HK 1941. XIX. sz. okmány.

¹²⁸ Uo.

¹²⁹ Görgey István: 1848 és 1849-ből. I–III. k., Budapest, 1885–1888. III. k., 644–645. o.

rangjuknak megfelelően átveszik a cári hadseregbe. Kazinczy annyira bízott az oroszok lovagiasságában és jóakarátában, hogy kedvenc lovát is egy cári ezredesnek ajándékozta.¹³⁰ Nagyváradon azonban az oroszok átadták a foglyaikat az osztrákoknak. Csak az egy Görgei számára tudott Paskievics amnesztiát ki-
eszközölni.

Nagyváradról előbb (6-án) Aradra, a városba, majd 8-án a várba szállítják Kazinczyt.¹³¹ A többi aradi fogoly ekkor már jórészt a várban van. A tábornokok többségét 25-én viszik Gyuláról Aradra.

A fogoly tiszték nincsenek tisztában sorsuk kilátástalanságával, Bízna abban, hogy enyhébb büntetésekkel sújtják csak őket. Pedig Haynau Radetzkyhez írt augusztus 18-i levele¹³² egyértelművé teszi, hogy az ítéletek már a tárgyalások előtt készen voltak.

Kazinczy ezredes perét a többiekétől elkülönítve, október 1-én kezdte tárgyalni, királyi hadbíró J. Moser ny. ezredes tárgyalási elnök és K. Ernst törzshadbíró irányításával.¹³³

Azt, hogy miért csak 1-én kezdték meg a tárgyalást, nem tudjuk. Nyilvánvaló, hogy ügyét elkülönítették a többi tábornokétól, hiszen az ő tárgyalásuk már augusztus 26-án megkezdődött, amikor Kazinczy még Zsibón volt.

Milyen kilátásai lehettek Kazinczynak a per kimenetelét illetően? Augusztus 31-én Haynau írásban¹³⁴ utasította Ernstet, hogy milyen kategóriákba kell, bűneiknek megfelelően, besorolni a foglyokat, és így milyen sorrendben kell tárgyalni ügyüket. Az első csoportba tartoztak a tábornokok. Őket — szóbeli utasítás szerint — lehetőleg kötélt általi halálra kellett ítélni. Kazinczy, mint tudjuk, augusztus 25-i levelét Grotenhjelmezh Kazinczy mp. ungarische General aláírással küldte el. Így őt az osztrákoknak tábornokként adták át. Erről tanúskodik az I. hadtestbeli Kochmeister vk. őrnagy utasítása az aradi vár parancsnokához. „... Sebesházy császári százados holnap; f. hó 6-án idebekísér a lázadó hadseregből 1 tábornokot, akinek neve Kazinczy. . .”¹³⁵

1849. október 1-én az aradi rendkívüli haditörvényszék megkezdte Kazinczy Emil (!) felkelő főnök ügyének tárgyalását.¹³⁶

A tárgyalás első napján Kazinczy ismertette rövid életrajzát, majd meglehetősen hiányosan és önkényesen vázolta szerepét a szabadságharcban. Az első napon időben a zsibói napokig jutott el. Október másodikán innen folytatta. Az első kihallgatásokon szinte hancegve, igen öntudatosan sorolta tetteit.¹³⁷

Az október 6-i események azonban rádöbentették a rideg valóságra. Megértette, ő lesz a következő áldozat, ha be nem bizonyítja, hogy „tévedésből” került a tábornoki kategóriába. Már október 6-án beadványt¹³⁸ juttatott el Ernst törzshadbírónak, melyben leírta, hogy ő nem volt több, mint ezredes, így nem is rendelkezhetett tábornoki jogkörrel és jelentős politikai befolyással. E rövid levelet nem érezve eléggé hasznosnak, három nap múlva újabb levelet¹³⁹ intézett a hadbíróhoz. E levélben már bővebben fejti ki, hogy őt tévedésből

130 Szilágyi Sándor: A magyar forradalom férfiai 1848/49-ből. Pest, 1850. 221. o.

131 Pásztor E.: i. m. 118. o.

132 Az aradi vértanúk. I. m. II. k., 64. o.

133 Uo. 310. o.

134 Uo. 103. o.

135 Pásztor E.: i. m. 128. o.

136 Az aradi vértanúk. I. m. II. k., 305. o.

137 Uo. 305. skk. o.

138 Uo. 304. o.

139 Pásztor E.: i. m. 131—133. o.

vélik tábornoknak és hadtestparancsnoknak. Kéri, hogy mentő tanúkat hallgassanak ki, akik ezt bizonyítani tudják. Még ugyanezen a napon egy másik beadványt is készített. Ebben az írásban korábban elhangzott vallomását árnyalja, enyhíti, bizonygatva, hogy sohasem volt önálló parancsnok, tábornok, mindig beosztott tisztként szolgált. Ez éppúgy vonatkozik a Győr környéki sáncépítésre, mint a csallóközi hadosztály élén viselt parancsnokságára vagy a felsőmagyarországi működésére.

10-én kihallgatták a mentő tanúkat: Bayer ezredest, Görgei volt vezérkari főnökét, Dobay ezredest, a volt erdélyi sereg egyik tisztjét és Molnár Ferdinándot, aki a Hadügyminisztériumban volt beosztott tiszt. A három tanú egymástól függetlenül, egybehangzóan bizonyította, hogy Kazinczy legmagasabb rangja a honvédseregben ezredes volt.¹⁴⁰ Így Kazinczynak az egyik vádpont alól sikerült tisztáznia magát.

Október 11-én folytatódott a kihallgatás. E napon lényegében megismételte szóban a két nappal korábbi írásbeli beadványát. Ezután néhány kérdésre válaszolva kellett tisztáznia a vallomás egyes pontjait.

Ernst két nap múlva felterjesztette Haynaunak javaslatát.¹⁴¹ Részletesen összefoglalta a vallomást, a súlyosbító és enyhítő körülményeket figyelembe véve golyó és lőpor általi halált javasolt, hiszen a tábornokság alól fel lehetett menteni Kazinczyt, de nyilvánvaló, hogy önálló parancsnok volt.

A hadbíróság által egyhangúlag hozott ítéletet Haynau (dátum nélkül) jóváhagyta.¹⁴² Az ítéletet csak tizenegy nap múlva, október 24-én reggel hirdette ki Zimmer hadbíró kapitány.¹⁴³ Így Kazinczynak nem is volt módja arra, hogy meghozott ítélet ellen protestáljon, hiszen neki már csak a megerősített ítéletet hirdették ki.

Kazinczy kivégzéséről, eltérően az október 6-i megtorlástól, nincs korabeli feljegyzés, amiről tudomásunk lenne. Valószínű, hogy az ő utolsó órái is hasonlóan teltek vértanú társaiéhoz. Őt is felkereshette egy lelkész, talán éppen ugyanaz a Baló Béni, aki Leningent és Dessewffyt kísérte utolsó útjára. Kazinczy kivégzése is a vár északi sáncában történt, október 25-én reggel 7 órakor, mint Zimmer kapitány azt az ítélet aláírására rávezette.¹⁴⁴ Három golyó — egy a fejbe, kettő a szívbe — végzett a féltérdre ereszkedett, bekötött szemű áldozattal. A tetemet minden bizonnyal a kivégzés helyén hantolták el. Ez a hely nem lehetett az október 6-i kivégzés közvetlen közelében, hiszen mikor 1913-ban Schweidel József és Lázár Vilmos földi maradványait kiemelték, idegen csontokat nem találtak.

Így Kazinczy Lajos maradványai azóta is háborítatlanul fekszenek valahol a várfal tövében.

Kazinczy Lajos és az „emlékező” utókor

Az aradi áldozatokkal méltányos volt az utókor. Az október 6-i tizenhárom neve szinte mindenütt ismert. A tizenkilenc nappal későbbi áldozatot, Kazinczyt már nem tartotta igazán megőrzésre méltónak az emlékezet. A korai megemlé-

140 Uo. 133—136. o.

141 Az aradi vértanúk. I. m. k., 318—323. o.

142 Uo. 326—327. o.

143 Uo. 327. o.

144 Uo. 328. o.

kezések még megemlítik, de az első jelentős országos megemlékezés már megfelekedezik róla, hiszen az 1881-ben felállított aradi obeliszkről éppúgy hiányzik neve, mint a kilenc évvel később felavatott, Zala György alkotta Szabadság szoborról az arcképe. Kazinczy egyik unokaöccse, II. Kazinczy Ferenc mindent elkövetett, hogy nagybátyja emlékét méltón megőrizze a nemzeti kegyelet. De hiába intézett levelet¹⁴⁵ Salacz Gyula aradi polgármesterhez, fáradozása eredménytelen maradt. Mint Salacz válaszolta, az emlékezők babonás ragaszkodása a 13-as számhoz nem tette lehetővé a tizennegyedik név felvételét az emlékműre.

Kazinczy Ferenc más módon is emléket próbált állítani nagybátyjának. Levélben fordult Görgei Artúrhoz és Klapka Györgyhöz, hogy mondjanak véleményt egykori bajtársukról. A két agg generális igen pozitív kicsengésű válaszlevelét Pásztor Emil teljes terjedelmében közli Kazinczy Lajosról szóló könyvében.¹⁴⁶

Az 1891-es országos emlékkiállításán megemlékeznek Kazinczy Lajosról, sőt kiállítják egyetlen hiteles arcképét is.¹⁴⁷

1905-ben jelent meg Kacziányi Géza albuma a szabadságharc vértanúiról. Ő szintén közli Kazinczy arcképét. Azonban ez minden pozitívum, amit erről az összeállításról Kazinczyval kapcsolatban el lehet mondani. A képet kísérő szöveg meglehetősen negatívan, sőt rosszindulatúan mutatja be a kivégzett honvéd ezredet. Ez a rosszindulatú ábrázolás minden bizonnyal kapcsolatban van a szerző Görgei-ellenességével, hiszen ő Kazinczyt Görgei-„hívőnek” tartotta.¹⁴⁸

Az 1906-os év talán a legfontosabb Kazinczy utóéletében. Ekkor jelenik meg az Adalékok Zemplén vármegye történetéhez c. helytörténeti folyóiratban Becske Bálint közlésében a „Kazinczy Lajos honvéd-tábornok élete (írta ő maga aradvári fogságában. 1849. szept. 1-től okt. 24-ig)” című közlemény. Az Emlékiratról hamarosan ismertetés jelent meg országos lapokban is, így ez szélesebb körben is nyilvánossá vált. Hamarosan válaszok is érkeztek az ismertetésre. Hentaller Lajos¹⁴⁹ és mások kétségbe vonták az Emlékirat hitelességét. Ezzel elkezdődött az a probléma, amely igen sokáig tartott, tudniillik, hogy valódi-e, avagy koholmány a Becske által közölt Kazinczy-féle emlékirat.

Katona Tamás az Aradi vértanúk című dokumentumgyűjtemény első kiadásának függelékében közli Kazinczy Emlékiratát, s a jegyzetekben felhívja a figyelmet a képtelen állításokra, s bizonyítja ezen állítások valótlanágát.¹⁵⁰ Pásztor Emil, ki korábban¹⁵¹ szintén hitelesnek tartotta az Emlékiratot, Kazinczy életrajzában már amellet foglalt állást, hogy az egész Becske Bálint műve.

A következő jeles dátum 1911. Ebben az évben május 28-án a Kazinczy család saját költségén állított szobrot, Széphalmon, a dicső előd emlékére. A szobor Tóth András műve.

Ezután megint nemigen történik említés Kazinczy Lajosról. Ha neve mégis szóba kerül, csak úgy, mint aradi mellékszereplőé. Szólnunk kell még Nemeskürty István 1970-es tévéfilmjéről.¹⁵² A tizennégy vértanú című alkotásban sem az igazi Kazinczy Lajossal ismerkedhetek meg a nézők. A filmbeli Kazinczyt jórészt Becske nyomán formálta meg a rendező.

145 Pásztor E.: i. m. 155. o.

146 Uo. 151–154. o.

147 Vasárnapi Ujság, 1891. szeptember 27.

148 Kacziányi Géza: Magyar vértanúk könyve. Budapest, 1905. 110. o.

149 Pesti Hírlap, 1906. március 6. és 8.

150 Az aradi vértanúk. I. m. I–II. k., Budapest, 1979. 2. k., 273–313. és 329–333. o.

151 Borsodi Szemle, 176 9. 4. sz., 76. o., ill. Hevesi Szemle, 1976.

152 Nemeskürty István: A tizennégy vértanú. Tévéfilm (1970). RTV évkönyv, Budapest, 1971.

1979-ben jelent meg a Zrínyi és a Kossuth Könyvkiadó közös gondozásában Pásztor Emil A tizenötödik vértanú című könyve. Ez az első olyan mű, amely a maga teljességében kívánja feldolgozni Kazinczy Lajos pályáját. S mint első, magán viseli az első próbálkozások hibáit és erényeit egyaránt. Ez a könyv azonban a későbbiekben egy még teljesebb Kazinczy-monográfia kiinduló alapja lehet.

Lexikonjaink sem igazán méltányosak hozzá, bár a régiek (Pallas, Révai) önálló cikkekben emlékeznek meg róla. Ezekben a kis közleményekben azonban több tárgyi tévedés is van. Például helytelen a kivégzési dátum megjelölése, illetve az, hogy a kötél általi halált Haynau változtatta volna golyó és lőpor általivá. Az újabbak közül a Magyar Életrajzi Lexikon tábornokként emlékezik meg róla, az Új Magyar Lexikon meg sem említi. A legutóbbi lexikon-jellegű összefoglalás *Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban* című műve. Az ő Kazinczy-vázlata igen kimerítő és pontos, csupán a kivégzési dátumot teszi — helytelenül — október 20-ra. Ez a könyv közli a vértanú arcképét is.

Mindezek után egyet kell értenünk Pásztor Emil szavaival. „A tizenöt vértanú között Kazinczy alakja jelentőségében kisebb mint például Auliché vagy Damjaniché, de néhányuknál, így Ormainál, Lázárnál és Schweidelnél Kazinczy talán jelentősebb szereplője volt szabadságharcunknak.”¹⁵³

Kazinczy Lajos megérdemli, hogy több ismert és névtelen társáéval együtt megőrizze emlékét az utókor.

153 Pásztor E.: i. m. 171. o.